

ارزیابی راهبردهای افزایش توان رقابت پذیری کلان شهرهای ایران با تکیه بر استراتژی Coopetition (مطالعه موردی: کلان شهرهای تهران، مشهد، تبریز، اهواز و زاهدان)

مریم خضرای شولای فر^۱، زینب کرکه آبادی^۲، سعید کامیابی^۳

^۱ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

^۲ دانشجوی گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

^۳ استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

نویسنده مسئول: z.karkehabadi@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۹/۲۱ / تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۲/۱

چکیده

ساختار جدید اقتصاد فضا در عصر جهانی شده ی معاصر، تغییرات اساسی در ساخت و پارادایم غالب توسعه اقتصادی_اجتماعی شهرها ایجاد نموده است. به طوری که شهرها از نقشی منفعل و پذیرا به بازیگرانی قوی در عرصه ملی و فرا ملی تبدیل شدند. به دنبال این تغییرات در ادبیات برنامه ریزی شهری و استراتژی های توسعه، مفهوم جدیدی تحت عنوان "رقابت پذیری" شکل گرفت. شهرها امروزه وابسته به رقابت پذیری هستند، زیرا هرچه یک شهر از توان بیشتری برای رقابت برخوردار باشد، سازگاری بهتری با بحران های اقتصادی- اجتماعی ایجاد خواهد نمود. در ایران موضوع ارتقا رقابت پذیری از برنامه چهارم توسعه وارد ادبیات سیاست گذاری کشور شده است، ولی تنزل رتبه ایران و حضور کلان شهر تهران در عرصه رقابت به صورت منفرد و بدون بهره مندی از پتانسیل هم افزایی و پیوند قابلیت های رقابتی دیگر کلان شهرها، لزوم تدوین راهبردهای تقویت توان رقابت پذیری شهرها را ضرورت می بخشد. بنابراین پژوهش حاضر با هدف ارتقا رتبه رقابت پذیری ملی، به ارزیابی استراتژی رقابت همکارانه میان کلان شهرهای تهران، مشهد، تبریز، اهواز و زاهدان با منطقه شهری خود می پردازد. روش تحقیق این پژوهش از نوع توصیفی_تحلیلی و استفاده از تکنیک دلفی، "تحلیل سلسله مراتبی فازی" و رتبه بندی "ویکور" بوده است. نتایج حاصله حاکی از آن است که هرچه مادرشهر مرکزی، از توان رقابت پذیری بیشتری برخوردار باشد، ظرفیت های همکاری با منطقه شهری آن کاهش می یابد و برعکس توزیع متوازن پتانسیل های رقابتی در میان مادر شهر مرکزی و منطقه شهری، ظرفیت های همکاری را گسترش می دهد. به طوری که مقایسه رتبه رقابت همکارانه کلان شهرها با رتبه رقابت پذیری آنها حاکی از ارتقا جایگاه آنها می باشد. بنا براین تجدید نظر در الگوی فعلی رقابت پذیری کلان شهرها، با تکیه بر استراتژی رقابت همکارانه و تمرکز بر مزایای رقابتی وابسته به مکان پیشنهاد می گردد.

کلیدواژه: رقابت پذیری، کلان شهر، Coopetition، منطقه شهر

مقدمه

اهداف شهرهای جهان برای ایجاد محیط امن و جذاب و جلب سرمایه های داخلی و خارجی قرار گرفته است. شهرها به شیوه های بسیار پیچیده با یکدیگر رقابت میکنند بعضی از آنها محیط زیست بهتری برای کسب و کار نسبت به بقیه فراهم خواهند کرد، برخی دیگر با افزایش کیفیت نیروی انسانی خود و یا ارتقا سطح کیفیت زندگی، فرصتهای بیشتری برای سرمایه گذاری ایجاد خواهند نمود و بالاخره معدودی از شهرها نیز وجود دارند که با استراتژی های دانش محور و به کمک پژوهش، نوآوری و خلاقیت در عرصه رقابت، متمایز و برجسته تر از دیگران عمل میکنند. (ریچاردو، ۲۰۱۵) لیکن هدایت به سوی رقابت

دهه ی اول هزاره سوم را می توان به نوعی عصر گفتمان جهان گرایی نامید که تمامی عرصه های نظری و عینی راتحت تاثیر خود قرار داده است. از جمله عرصه های تاثیرپذیری می توان به شهرها اشاره نمود. به دنبال تغییرات گسترده در ابعاد گوناگون اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ساختاری در شهرهای سراسر جهان، مدیران و سیاست گذاران شهری با چالش بزرگی در تدوین سند چشم انداز آینده و استراتژی های توسعه شهری مواجه گردیدند. در این راستا رقابت پذیری در نقش یکی از استراتژی های کلیدی از دهه ۱۹۹۰ در برنامه ریزی منطقه ای و شهری مطرح و به عنوان نیروی پیشران و محرک در صدر

خوهند کرد، این ایده تحت عنوان (رقابت همکارانه و مشارکتی) مطرح می شود. (سنز، ۲۰۱۵)

پیشینه پژوهش

برخی پژوهشهای صورت گرفته در زمینه رقابت همکارانه توسط محققین در جهان شامل موارد ذیل است: بگ (۱۹۹۵) و ساسن (۱۹۹۶)، یون لین (۲۰۰۸)، ریتالا (۲۰۱۲)، سنز (۲۰۱۵)، دنیل (۲۰۱۶)، جیمز سیم می (۲۰۱۶)، استیون هندرسون (۲۰۱۷)، خواجویی (۱۳۹۱)، ندایی طوسی (۱۳۹۳)، نظم فر (۱۳۹۶)، خضرای (۱۳۹۷). از آنجایی که استراتژی رقابت همکارانه در شهرهای پیشرفته جهان از سال ۱۹۹۶ آغاز گردیده و در پیشینه پژوهشی ایران نیز موردی در این زمینه یافت نگردید، می توان ادعا نمود که موضوع پژوهش حاضر از نوآوری برخوردار است.

مبانی نظری

در سالهای اخیر مطالعات آکادمیک و علمی بیشتر بر روی مفاهیم رقابت پذیری منطقه ای یا شهری متمرکز بوده است به طوری که حتی برخی از موسسات و نهادها نیز رقابت پذیری را با توجه به سرزمینها و قلمروها تعریف کرده اند. (سنز، ۲۰۱۵) ساده ترین تعریف ارائه شده، رقابت پذیری شهری را به صورت موفقیت شهرها در رقابت با یکدیگر با روش های گوناگون معرفی می کند که می تواند به صورت میزان سهم بری در مقیاس ملی و فراملی از بازارهای صادراتی، جذب سرمایه و نیروی کار ماهر باشد. چنین تعریفی به نظر می رسد زیر بنای دیدگاه استورپر از رقابت پذیری مکانها باشد بدین صورت که وی (۱۹۹۷) می نویسد: توانایی اقتصاد شهری در جذب شرکتها و سهم بری پایدار و فزاینده از مجموعه فعالیتهایی که استانداردهای کیفیت زندگی شهروندان را ارتقا می بخشد، می تواند معرف توان رقابت پذیری یک شهر باشد. (تیلور، ۱۹۹۲) بنابراین رقابت پذیری خود به تنهایی یک هدف نیست، بلکه بیشتر نشانه هایی از پیش رانها و پویایی موفقیتهای اقتصادی است. حتی فراتر از معیارهایی است که صرفاً وضعیت اقتصادی (همچون در آمد سرانه یا اشتغال) را توصیف می کنند. (توروک، ۲۰۰۴). امروزه شهرها ی پیشرفته برای بدست آوردن فرصتها و زمینه های مناسب جهت توسعه و جذب سرمایه گذاری ها و به طور همزمان حفظ و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان با یکدیگر در رقابت هستند. (تورنلی، ۱۹۹۹) از سوی دیگر حتی شهرهای کوچک با اقتصادهای نو ظهور نیز علیرغم وسعت و جمعیت اندک وارد عرصه رقابت شده اند. ران مارتین و جیمز سیم می (۲۰۰۸) نیز رقابت پذیری شهری را توانایی شهرها در حفظ مداوم محیط کسب و کار، زیرساختهای فیزیکی، اجتماعی و فرهنگی برای جذب سرمایه و همچنین رشد بالای

پذیری و کسب موفقیت در این عرصه مستلزم شناسایی فرصتها و مزایای رقابتی شهرها و همچنین ایجاد مزایای رقابتی جدید است به طوری که با راهبردهای یکسان و مشابه توسعه، تغییرات مهم و قابل توجهی رخ نخواهد داد. بنابراین جهت تضمین توسعه پایدار و افزایش کیفیت زندگی شهروندان، لزوماً هر کشوری بایستی با توجه به ظرفیتها و استراتژی های کلان خود به اتخاذ راهبرد مناسب رقابت پذیری و همچنین ابزارهای آگاهانه جهت تحقق آن بپردازد. در ایران موضوع ارتقا رقابت پذیری از برنامه چهارم توسعه وارد ادبیات سیاست گذاری کشور شده و علاوه بر آن چشم انداز بیست ساله نظام و سیاستهای کلی برنامه پنجم نیز، دارای مضامینی در ارتباط با ارتقا سطح رقابت پذیری شهری است. (قادری، ۱۳۹۲) ولی تنزل رتبه رقابت پذیری ایران (براساس آخرین گزارش رقابت پذیری جهانی در سال ۲۰۱۷، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی) از رتبه ۷۴ به رتبه ۷۶ و همچنین نمره های متفاوت رقابت پذیری کلان شهرهای تهران، مشهد، تبریز، اهواز و زاهدان در مقایسه با یکدیگر و شهرهای اروپایی (خضرای، ۱۳۹۷) مدیران شهری را با چالشی مهم مواجه ساخته که لزوم مطالعه و بررسی راهبردهای نوین رقابت پذیری شهری را شدت می بخشد. به ویژه عملکرد کلان شهر تهران که با تمرکز بیشترین امکانات و فرصتها، گوی سبقت را از دیگر کلان شهرها ربوده و ضمن آنکه مانع ظهور و رشد توان رقابتی آنها گردیده، از پتانسیل هم افزایی و پیوند قابلیت های رقابتی دیگر کلان شهرها برای حضور گسترده تر و پایدار در عرصه رقابت ملی و منطقه ای، نیز بی بهره شده است، ابعاد پیچیده تری به موضوع می بخشد. این در حالی است که معمولاً در شهرهای منفرد رقابتی در صورتی که رقبا یعنی سایر شهرها و مناطق مولدتر و خلاق تر باشند علیرغم آنکه رقابت یک نیروی برانگیزاننده و پیشران تلقی می گردد، موجب بی ثباتی خواهد شد. اگر چه هنوز محققینی وجود دارند که بر استراتژی متروپلها (به صورت منفرد) در ارتقای رقابت پذیری شهری تاکید دارند، لیکن از آنجایی که تمرکز بر روی یک شهر و نادیده گرفتن ارتباطاتش با شهرهای دیگر، با مفهوم علمی توسعه مغایرت خواهد داشت، پژوهش حاضر با هدف شناسایی ظرفیت های رقابت همکارانه میان کلان شهرهای مورد مطالعه با منطقه شهری خود، دستیابی به راهبردهای افزایش توان رقابت پذیری را مطالعه و بررسی می نماید تا با افزایش نقش کلان شهرهای منطقه ای و هم افزایی حاصل از استراتژی - رقابت همکارانه - به ارتقا جایگاه رقابت پذیری شهری، ملی و در نهایت فراملی دست یابد. در این رابطه "سنز" معتقد است: رقابت شهرها با یکدیگر در سطح ملی و فراملی به این معنا نیست که آنها نمی توانند با هم همکاری داشته باشند بلکه آنها می توانند گروههای همکاری برای ایجاد مانع در برابر چالشهای خاص شهری تشکیل دهند. یعنی در حقیقت آنها به منظور رقابت با یکدیگر همکاری

اقتصادی، نوآوری، نیروی کار خلاق و ماهر و در نتیجه دسترسی به نرخ بالای تولید و اشتغال و درآمد، تولید ناخالص داخلی بالا و سطح پایین اختلاف درآمد و محرومیت اجتماعی می دانند. (ران مارتین، ۲۰۰۸) این در حالی است که ریچارد هو (۲۰۱۵) معتقد است علیرغم چارچوب مفهومی و متدلوژیک رقابت پذیری شهری، تحقیقات صورت گرفته حاکی از یک جهش و تغییر از محوریت اقتصادی در بحث رقابت پذیری به سوی یک نوع "همکاری اقتصادی" میان شهرها و همچنین توجه به ابعاد اجتماعی و زیست محیطی توسعه شهری می باشد. (ریچارد هو، ۲۰۱۵) آنچه از مجموع تعاریف ارائه شده استنباط می گردد آن است که ایفای نقش در بازارهای داخلی و بین المللی و ایجاد بهره وری، رکن مهمی است که بیشتر نظریه پردازان در موضوع رقابت پذیری شهری مورد توجه قرار داده اند. بررسی مفهوم رقابت پذیری شهری از منظر کارشناسان مختلف، مفهومی فراتر از یک عملکرد اقتصادی را منعکس می سازد. زیرا آنان هدف نهایی رقابت پذیری شهری را بهبود استاندارد های زندگی شهروندان و کیفیت محیط زیست قرار داده اند. نکته مهمی دیگری که قابل توجه و برنامه ریزی است نقش ارتقای کیفیت زندگی در فراهم ساختن بستر مورد نیاز جهت جذب سرمایه گذاری ها و ایجاد فرصتهای اشتغال و نهایتاً توسعه اقتصادی شهرها و رقابت پذیر تر ساختن آنهاست. و از آنجایی که رقابت پذیری شهری جزء حیاتی رقابت پذیری ملی به شمار می رود، بنابراین ارتقای جایگاه رقابتی کشورها مستلزم اتخاذ استراتژی های نوین رقابت پذیری شهری است. تعامل و همکاری برای رقابت، مفهوم تازه ای است که در عصر جدید وارد ادبیات جغرافیای شهری شده و منجر به شکل گیری سطوح متفاوتی از شبکه کانون های شهری با درجات متفاوتی از همکاری برای رقابت در عرصه های ملی و فراملی گردیده است. (یوان، ۲۰۰۸) رقابت همکاری در واقع یک استراتژی پیشرفته و مهم است که در توصیف وقوع همزمان دو نیروی متضاد یعنی "رقابت" و "همکاری" به یک اصطلاح کلیدی تبدیل شده است. (هانگ جکی، ۲۰۱۵) این راهبرد با هدف شناسایی تاثیر همکاری با رقبا بر روی بهبود کیفیت تولیدات خلاق در فرآیند تولید شکل گرفته و مدعی است همکاری شهرها باید یکدیگر چنانچه با اشتراک دانش داخلی و دانش فنی همراه شود، تاثیر مثبت و بیشتری خواهد داشت. (استرادا، ۲۰۱۶). درک مفهوم رقابت و همکاری در کنار یکدیگر شاید تا حدودی در یک چارچوب منطقی و بر اساس معادلات مرسوم و متداول در فعالیتهای اقتصادی و روابط انسانی، پیچیده و مبهم باشد، به طوری که در حوزه پژوهشی نیز دو جریان متضاد درباره رقابت همکاری وجود دارد. اولی تئوری اقتصاد نئوکلاسیک است که از این ایده حمایت نکرده و معتقد است که رقابت و همکاری نمی توانند هم زمان وجود داشته باشند، زیرا بر پایه اصول منطقی افراد و شرکتها به دنبال به حداکثر رساندن سود خویش هستند لذا با شرکت در یک بازی برد - باخت و بدون همکاری دست به فعالیت می زنند. دومی تئوری مدیریت استراتژیک است که اظهار می دارد اگر چه

همکاری و رقابت کنش های متفاوتی را تعیین می کنند ولی در عین حال می توانند به هم وابسته نیز باشند. در این دیدگاه هر رقیب به جای اینکه یک تهدید به شمار رود، می تواند مکمل رقبای دیگر باشد. (دلاکورت، ۲۰۱۶) بگ ۱۹۹۵ و ساسن ۱۹۹۶ نیز معتقدند در بیشتر مطالعات درباره شهرهای رقابتی نیز این حقیقت پذیرفته شده است که رقابت در کنار روابط همکاری می تواند وجود داشته باشد. (تیلور، ۲۰۱۲) به طوری که سئز به نقل از باردن برگر ۱۹۹۶ بیان می کند: رقابت شهرها با یکدیگر در سطح ملی و فراملی به این معنا نیست که آنها نمی توانند با هم همکاری داشته باشند حتی آنها می توانند گروههای همکاری برای ایجاد مانع در برابر چالش های خاص شهری تشکیل دهند. یعنی در حقیقت آنها به منظور رقابت با یکدیگر همکاری می کنند. این مفهوم جدیدی است که تحت عنوان (رقابت همکاری و مشارکتی) شناخته شده است. (سئز، ۲۰۱۵) دنیل معتقد است رقابت همکاری مزایای زیادی دارد به طوری که امکان دسترسی به دانش ارزشمند شرکا را فراهم کرده و توانمندی شهرها را در بازارهای مختلف ارتقا می دهد. قطعاً هر چه تعداد رقبا بیشتر باشد امکان دسترسی به دانش و تجربه بیشتری نیز فراهم می گردد. (بونکن، ۲۰۱۶) همکاری میان رقبا حتی می تواند هزینه ها و خطر پذیری فعالیت های اقتصادی را کاهش داده و منجر به تولید ارزش افزوده گردد. (دلاکورت، ۲۰۱۶). یکی از نتایج مثبت رقابت همکاری، اثر نامحسوس این فرایند یعنی ایجاد یک جو اعتماد و تعهد نسبت به رقباست که در عصر حاضر می تواند نقش مهمی در تقویت ارتباطات انسانی و بازگرداندن شادابی و نشاط به جوامع شهری داشته باشد. (توروک، ۲۰۰۴) از دیگر ویژگی ها و مزایای منحصر به فرد رقابت همکاری، هم افزایی حاصل از تعامل میان شهرها در این فرایند است. یون لین در این رابطه می نویسد: ساختن شبکه های همکاری، می تواند تاثیر سینرژیک (هم افزایی) بین شهرهای عمده و دیگر مناطق ایجاد کند. (یون لین، ۲۰۰۸). بوژو گارنیه و ژرژ شابو در بیان روابط شهر با حومه خود دو اصطلاح را مطرح می نمایند که عبارتند از: منطقه شهری و شبکه همکاری. منطقه شهری، منطقه ای است که در آن چند شهر بزرگ و کوچک و روستاهای متعدد نزدیک به هم قرار دارند و به واسطه وجود شرایط اقلیمی و جغرافیایی مساعد و همگن قابلیت توسعه سریع و به هم پیوستن شهرها و روستاها و تبدیل تدریجی به بافت شهری واحد را دارند. تعیین منطقه شهری بر اساس معیارهایی چون جمعیت، یکپارچگی محیطی، ویژگیهای متروپلیتن، نحوه اتصال کانون هابه یکدیگر، میزان کنش متقابل میان سکونتگاهها و مادر شهر صورت می گیرد. (دادروان، ۱۳۸۰) یکی از شاخص ها در تعیین و تعریف منطقه شهری، شاخص "مناطق آماری مادر شهر" است که یکی از زیر مجموعه های شاخص مذکور که در تبیین مفهوم منطقه شهری کاربرد دارد، "منطقه آماری مادر شهر استاندارد" است که از یک یا دو شهر مرکزی با حداقل ۵۰۰۰۰ نفر جمعیت و یک یا چند "کانتی" مجاور که خود

خصلت مادرشهر دارند، تشکیل می شود. لازم به ذکر است واحد تقسیمات سیاسی کانتی در ایران معادل شهرستان در نظر گرفته شده است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف از نوع تحقیقات کاربردی است زیرا به دنبال ارائه ی راه حلی برای افزایش توان رقابت پذیری کلان شهرهای کشور است. و با توجه به ماهیت موضوع مورد مطالعه، از روش توصیفی-تحلیلی در تبیین وضع موجود رقابت همکارانه در کلان شهرهای تهران، مشهد، تبریز، اهواز و زاهدان استفاده شده است. از حیث شیوه گردآوری داده ها، اسناد و اطلاعات از مطالعات کتابخانه ای و بررسی منابع و متون معتبر خارجی و داخلی و گزارش های سازمان ها و نهاد های مختلف جمع آوری گردیده است. در بخش نظرسنجی از کارشناسان (هیئت دلفی)، ابزار پرسش نامه با مقیاس نه درجه ای فازی بکاررفته و در بخش تحلیل اطلاعات نیز تکنیک تحلیل عاملی و تحلیل سلسله مراتبی فازی و رتبه بندی ویکور اجرا شده است. از نرم افزارهای SPSS-ArcGIS و نیز در بخش تحلیل اطلاعات استفاده شده است. بر اساس مبانی نظری موجود و اعلام نظر کارشناسان هیئت دلفی، مولفه های همکاری میان کلان شهرها با منطقه شهری خود تعیین گردید. همان طور که ملاحظه می گردد در جدول یک این شاخص ها ارائه شده است. همچنین به منظور تعیین وزن شاخص ها از تکنیک تحلیل سلسله مراتبی فازی استفاده گردید به دنبال تعیین وزن شاخص ها، رتبه بندی شهرها با استفاده از روش ویکور صورت گرفت تا رتبه و جایگاه هر یک از کلان شهرها در میزان همکاری با منطقه شهری خود مشخص شود. مراحل مدل ویکور عبارتند از: مرحله اول: تشکیل ماتریس تصمیم گیری (وضع موجود)، مرحله دوم: نرمال کردن ماتریس تصمیم گیری، مرحله سوم: وزن دار کردن ماتریس نرمال، مرحله چهارم: تعیین مقدار بالاترین و پایین ترین ارزش ماتریس نرمال وزنی، مرحله پنجم: محاسبه فاصله از ایده آل مثبت و منفی، مرحله ششم: تعیین شاخص مطلوبیت و شاخص نارضایتی، مرحله هفتم: رتبه بندی. در نهایت رتبه رقابت همکارانه هر کلان شهر مشخص گردید.

معرفی منطقه مورد مطالعه

کلان شهر تهران به عنوان پایتخت و مرکز هدایت و اتخاذ سیاست های اقتصادی کشور (به دلیل نقش مهمی که در روند توسعه و رقابت پذیری ملی خواهد داشت) و کلان شهرهای مشهد، تبریز، اهواز و زاهدان از چهار منطقه جغرافیایی استراتژیک کشور (به عنوان دروازه های ارتباط با مناطق رقابتی همجوار) با منطقه شهری خود در این پژوهش مورد مطالعه قرار گرفته اند. تهران بزرگترین مکان استقرار فعالیت های مختلف اقتصادی کشور، مشهد قطب مذهبی و علمی ایران با برخورداری از مراکز دانشگاهی و پژوهشی و پتانسیل قوی در بخش دیپلماسی

شهری و تبادل فرهنگی با کشور های آسیای میانه، تبریز بزرگترین شهر منطقه شمال غرب کشور و قطب اداری، سیاسی، ارتباطی، بازرگانی، صنعتی، فرهنگی و نظامی منطقه، اهواز یکی از مهمترین مراکز صنعتی ایران و برخوردار از مناطق نفت خیز و شرکت های ملی حفاری و زاهدان با برخورداری از موقعیت حساس و استراتژیک، بی تردید با بهره مندی از مزایای رقابتی وابسته به مکان، فرصت مناسبی جهت ارزیابی و امکان سنجی تحقق الگوی رقابت همکارانه خواهند بود.

بحث و نتایج

با توجه به آنکه تحقیقات صورت گرفته در جهان حاکی از یک جهش و تغییر از محوریت اقتصادی در بحث رقابت پذیری به سوی یک نوع "همکاری اقتصادی" میان شهر ها می باشد، در این پژوهش نیز به منظور تحقق همکاری و تعامل میان کلان شهرها و منطقه شهری آنها، ظرفیت های همکاری بررسی گردید. به ویژه توجه به نتایج نمره رقابت پذیری کلان شهرهای مورد مطالعه بر اساس مدل سنز که قبلاً توسط نگارنده محاسبه گردیده (کلان شهر تهران با نمره 9,37، مشهد با نمره 8,39، تبریز با نمره 8,35، اهواز با نمره 8,1 و زاهدان با نمره خاص در رتبه پنجم) (خضرای، 1397) حاکی از آن است که در حال حاضر مهمترین عامل پیشران رقابت پذیری در کلان شهرهای مورد مطالعه ایران، مولفه های بعد بهره وری است. این در حالی است که استراتژی های ارتقا رقابت پذیری در شهرهای با اقتصاد پیشرفته، عمدتاً متکی بر تولید ایده های خلاق، فناوری اطلاعات و تحقیق و توسعه می باشد. بنا بر این نتایج فوق به روشنی ضرورت تغییر استراتژی های رقابتی کلان شهرهای کشور را به منظور ارتقا جایگاه رقابت پذیری شهری، ملی و در نهایت فراملی به مدد هم افزایی حاصل از استراتژی رقابت همکارانه تبیین می نماید. نتایج سنجش ظرفیت همکاری هر یک از کلان شهرها با منطقه شهری خود در جداول ونقشه های زیر ارائه شده است. سنجش ظرفیت همکاری میان کلان شهر تهران با منطقه شهری خود در این مرحله ابتدا وزن شاخص های معرف همکاری بر اساس مدل سلسله مراتبی فازی مشخص گردید. در شکل شماره دو این اوزان نمایش داده شده است. سپس رتبه منطقه شهری تهران در برخورداری از ظرفیت های همکاری تعیین گردید. جدول شماره دو رتبه منطقه شهری تهران را در برخورداری از ظرفیت همکاری بر اساس مدل ویکور نشان می دهد. لازم به توضیح است گام های اول تا ششم رتبه بندی ویکور در بخش ضامم ارائه شده است. بر طبق مدل ویکور هر چه وزن یک گزینه به صفر نزدیک باشد، رتبه بهتر و برعکس هر چه به عدد یک نزدیک شود، از رتبه ضعیفتری برخوردار خواهد بود. نتایج یافته ها نشانگر اختلاف زیاد بین کلان شهر تهران و منطقه شهری آن به لحاظ برخورداری از ظرفیت های همکاری می باشد. در واقع رتبه های بدست آمده موید وضعیت تهران در نقش مغناطیس پتانسیل های رقابتی در مقابل شهرهای منطقه شهری خود بوده است. لیکن تهران در صورت

شهری می باشد. همچنین یک روند منظم بهبود و تعادل در رتبه ها به موازات میزان برخورداری از ظرفیت های قابل رقابت به ترتیب در شهرهای دارای زیر ساختهای بهره برداری و پالایش مواد نفتی و پتروشیمی و سپس در شهرهای دارای منابع خام نفتی ملاحظه می گردد. به نظر می رسد شهرهای دسته اول با جذب سرمایه، نیروی انسانی و تکنولوژی به عنوان عوامل پیشران، توان رقابتی منطقه شهری را با هم افزایش حاصل از همکاری ها افزایش خواهند داد.

سنجش ظرفیت همکاری میان کلان شهر زاهدان با شهرهای منطقه شهری خود

رتبه منطقه شهری زاهدان در برخورداری از ظرفیت های همکاری نیز تعیین گردید. جدول شماره شش رتبه منطقه شهری زاهدان را در برخورداری از ظرفیت همکاری بر اساس مدل ویکور نشان می دهد. نتیجه غیر قابل انتظاری با کسب رتبه اول توسط زابل و رتبه دوم توسط کلان شهر زاهدان آن ملاحظه می گردد. همچنین شهر رتبه هشتم از نظر سطح برخورداری از ظرفیتهای قابل رقابت، در نقطه ی میانه و یا ۵۰ درصدی با کلان شهر اول منطقه قرار دارد. این امر بدان معناست که کلان شهر اول به تنهایی جاذب امکانات نبوده و توزیع متناسب تری از ظرفیتهای رقابتی در منطقه شهری به چشم می خورد.

جدول شماره ۱. شاخص های سنجش ظرفیت همکاری کلان شهر ها- رقابت همکاریانه Cooperation (نویسندگان، ۱۳۹۷)

ابعاد	شاخص ها	نماگرها
همکاری کلان شهر با منطقه شهری خود	جریان های اقتصادی	۱- نسبت نیروی کار ماهر شاغل در منطقه شهری کلان شهر به کل شاغلین
		۲- میانگین طول جاده های منتهی به کلان شهر (از منطقه شهری)
همکاری کلان شهر با منطقه شهری خود	جریان های اجتماعی- فرهنگی	۳- تعداد کارگاه های اقتصادی فعال در منطقه شهری کلان شهر
		۴- تعداد پردیس های دانشگاهی موجود در منطقه شهری کلان شهر
	جریان های اجتماعی- فرهنگی	۵- تعداد مراکز دارای جاذبه های تاریخی و یا طبیعی
		۶- تعداد شعبات بانک های دولتی در منطقه شهری کلان شهر

اتخاذ استراتژی رقابت همکاریانه، با سهیم ساختن منطقه شهری خود در عرصه رقابت به دلیل هم افزایی صورت گرفته می تواند ضمن ارتقا توان خود، به بهبود شرایط شهرهایی که عملکرد ضعیفتری نیز داشته اند، کمک نماید. به عنوان مثال به کارگیری دانش و تخصص حدود ۱۶۰۰۰۰ نفر نیروی کار ماهر موجود در منطقه شهری تهران در کنار ظرفیت یک میلیون نفری نیروی کار ماهر کلان شهر تهران در کنار استقرار هزار واحد کارگاه صنعتی در تهران، نقش مهمی در رقابت پذیر ساختن منطقه شهری تهران و افزایش توان رقابتی کلان شهر تهران خواهد داشت.

سنجش ظرفیت همکاری میان کلان شهر مشهد با منطقه شهری خود

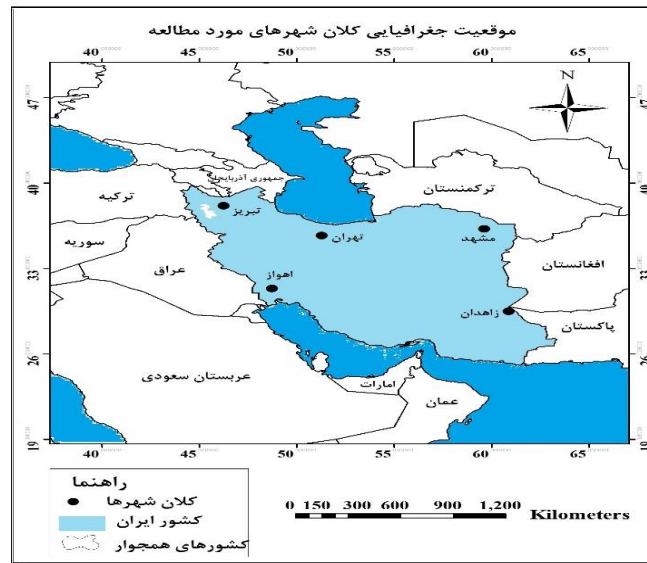
رتبه منطقه شهری مشهد در برخورداری از ظرفیت های همکاری نیز تعیین گردید. جدول شماره سه رتبه منطقه شهری مشهد را در برخورداری از ظرفیت همکاری بر اساس مدل ویکور نشان می دهد. نتایج بدست آمده حاکی از آن است که هیچیک از شهرهای منطقه شهری مشهد، به لحاظ برخورداری از ظرفیتهای رقابت همکاریانه، ضعیف یا فاقد پتانسیل همکاری نیستند. در حقیقت توزیع ظرفیتهای قابل رقابت در تمامی منطقه شهری مشهد، امتیاز قابل اعتمادی در پیوند شبکه های همکار و شکل گیری جریانی از کالا، نیروی انسانی و سرمایه ایجاد خواهد نمود.

سنجش ظرفیت همکاری میان کلان شهر تبریز با شهرهای منطقه شهری خود

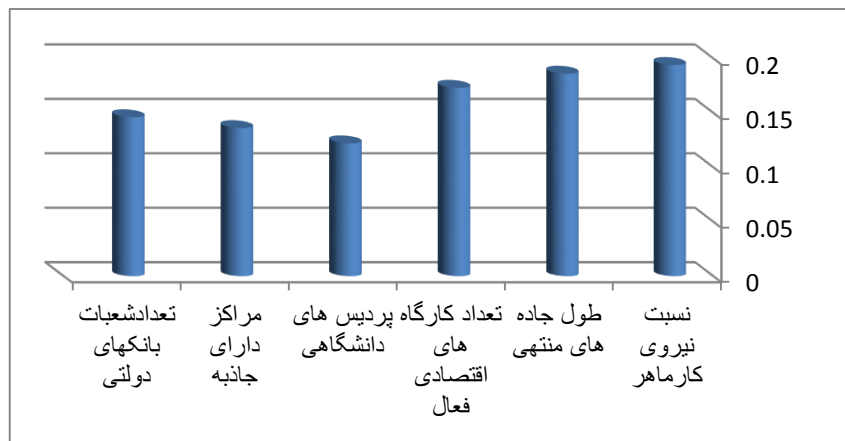
رتبه منطقه شهری تبریز در برخورداری از ظرفیت های همکاری نیز تعیین گردید. جدول شماره چهار رتبه منطقه شهری تبریز را در برخورداری از ظرفیت همکاری بر اساس مدل ویکور نشان می دهد. همانطور که ملاحظه می گردد، میان ظرفیتهای همکاری در تبریز با رتبه اول و میانه در رتبه دوم تفاوت قابل ملاحظه ای وجود دارد. اما شهرهای واقع در رتبه های چهارم تا دوازدهم همگی در یک طیف وزنی و با اختلاف بسیار کم از یکدیگر قرار دارند که در کنار فاصله مکانی ناچیز آنها با یکدیگر، فرصت مناسبی جهت همکاری و هم افزایی های حاصله شکل می گیرد.

سنجش ظرفیت همکاری میان کلان شهر اهواز با شهرهای منطقه شهری خود

رتبه منطقه شهری اهواز در برخورداری از ظرفیت های همکاری نیز تعیین گردید. جدول شماره پنج رتبه منطقه شهری اهواز را در برخورداری از ظرفیت همکاری بر اساس مدل ویکور نشان می دهد. یافته های فوق (جدول ۵) نشانگر اختلاف سطح میزان برخورداری کلان شهر اهواز از قابلیت های رقابتی در مقایسه با سایر شهرهای منطقه

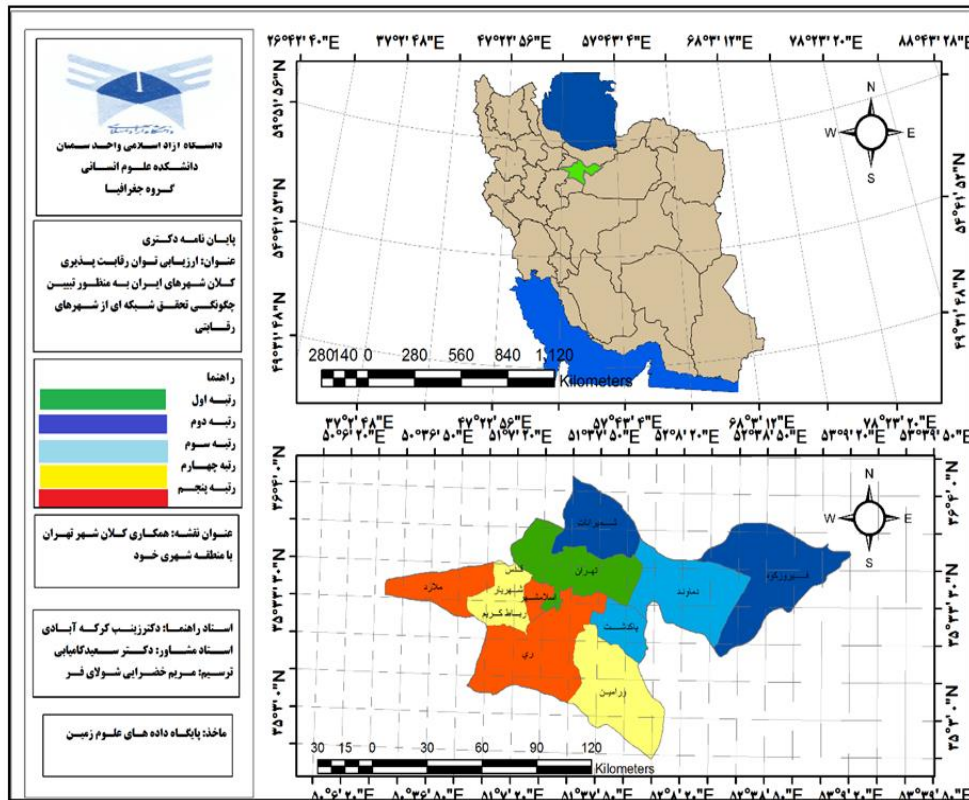
شکل ۱. موقعیت منطقه مورد مطالعه

شکل ۲. نمودار وزن هریک از شاخص ها

جدول ۲. وزن و رتبه شهرهای منطقه شهری کلان شهر تهران براساس مدل ویکور (منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷)

رتبه	وزن	شهر	رتبه	وزن	شهر	رتبه	وزن	شهر	رتبه	وزن	شهر	رتبه	وزن	شهر
۱۱	۰/۸۵۹	ملارد	۳	۰/۵۸۵	دماوند	۱۴	۰/۸۸۰	بهارستان	۷	۰/۸۰۵	شهریار	۴	۰/۷۵۷	پردیس
			۱۰	۰/۸۵۳	شهرقدس	۷	۰/۸۰۵	شهریار	۶	۰/۷۹۶	پاکدشت	۱۲	۰/۸۶۸	فرچک
			۵	۰/۷۸۲	پیشوا	۲	۰/۵۱۹	فیروز کوه	۹	۰/۸۲۱	رباط کریم	۸	۰/۸۲۲	ورامین

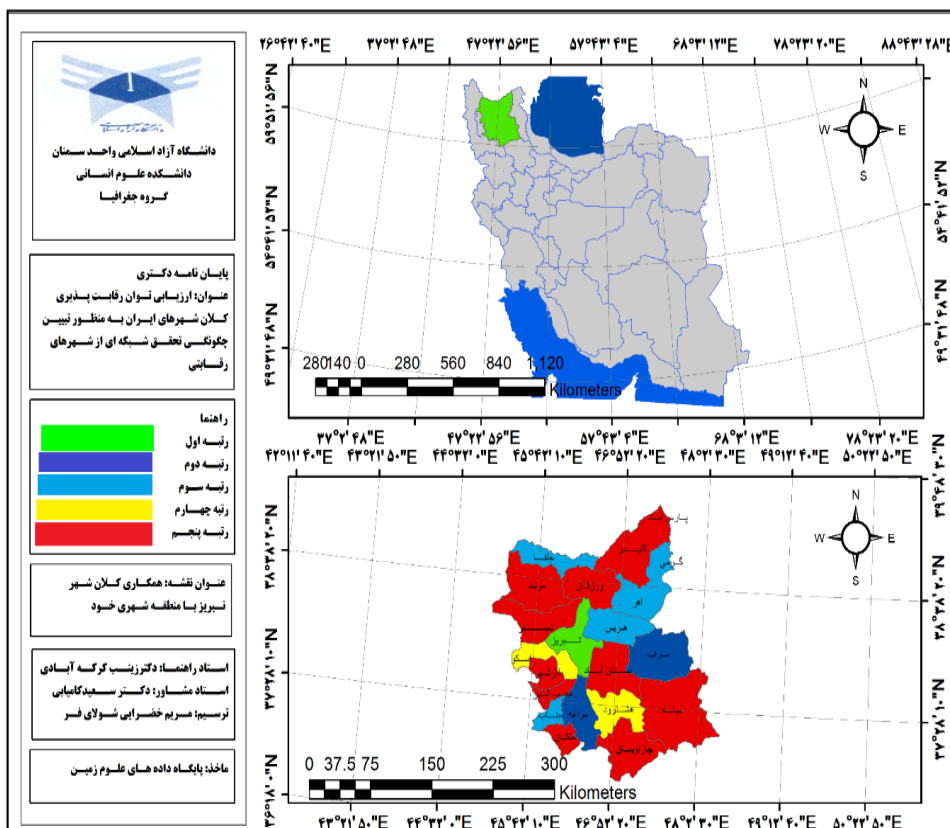
شکل ۳. رتبه بندی ظرفیت همکاری کلان شهر تهران با منطقه شهری خود (منبع: نویسندگان، ۱۳۹۷)

جدول ۳. وزن و رتبه شهرهای منطقه شهری کلان شهر مشهد بر اساس مدل ویکور (منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷)

شهر	وزن	رتبه	شهر	وزن	رتبه	شهر	وزن	رتبه	شهر	وزن	رتبه
مشهد	۰	۱	کلات	۰/۹۴۵	۹	خواف	۰/۸۹۵	۷	کاشمر	۰/۸۶۱	۶
تربت حیدریه	۰/۸۴۱	۵	چناران	۱/۰۰۰	۱۲	سبزوار	۰/۶۱۵	۴	گناباد	۰/۳۱۴	۲
تربت جام	۰/۹۰۸	۸	تربت جام	۰/۹۷۳	۱۱	فریمان	۰/۹۴۹	۱۰	نیشابور	۰/۵۹۸	۳

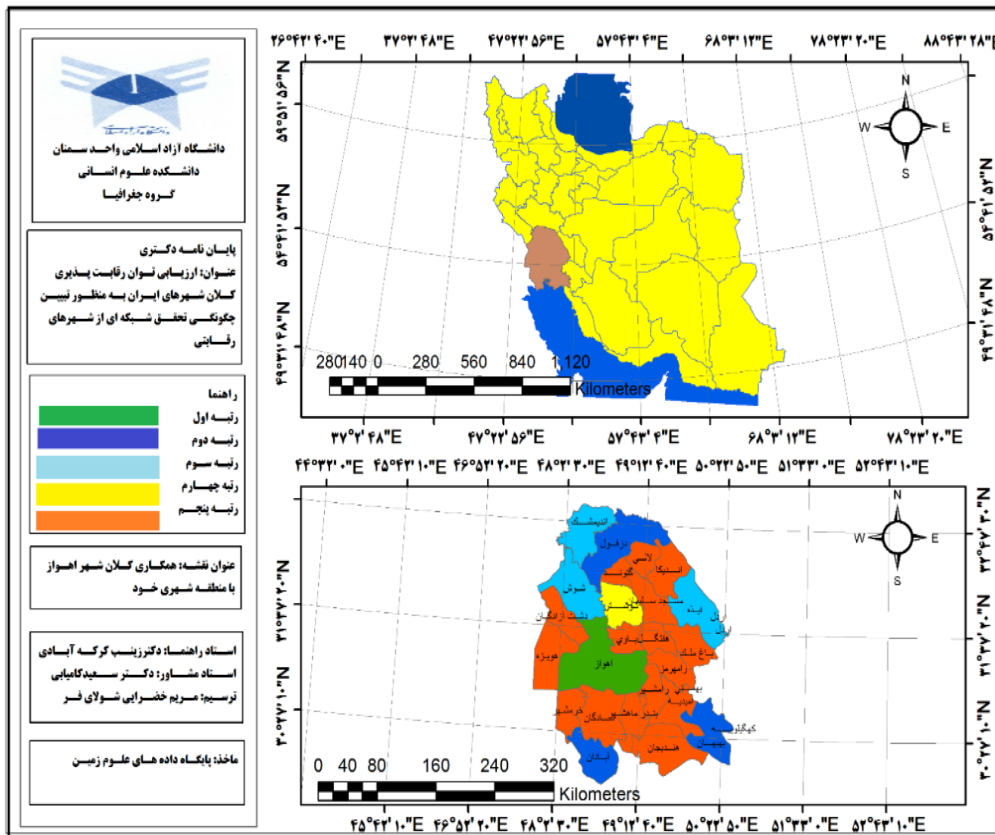

شکل ۵. رتبه بندی ظرفیت همکاری کلان شهر تبریز با منطقه شهری خود

جدول ۵. وزن و رتبه شهرهای منطقه شهری کلان شهر اهواز براساس مدل ویکور (منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷)

شهر	وزن	رتبه	شهر	وزن	رتبه	شهر	وزن	رتبه	شهر	وزن	رتبه
اهواز	۰/۰۰۰	۱	شوشتر	۰/۸۸۱	۹	ایپهپان	۰/۶۲۴	۲	دشت آزادگان	۰/۹۲۳	۱۱
آبادان	۰/۶۷۵	۳	ایذه	۰/۷۷۱	۸	دزفول	۰/۶۹۹	۴	مسجدسلیمان	۱/۰۰۰	۱۴
اندیمشک	۰/۷۲۳	۵	ماهشهر	۰/۷۳۲	۶	رامهرمز	۰/۹۱۸	۱۰	شوش	۰/۷۳۵	۷
شوشتر	۰/۸۸۱	۹	خرمشهر	۰/۹۷۱	۱۲	شادگان	۰/۹۸۸	۱۳			

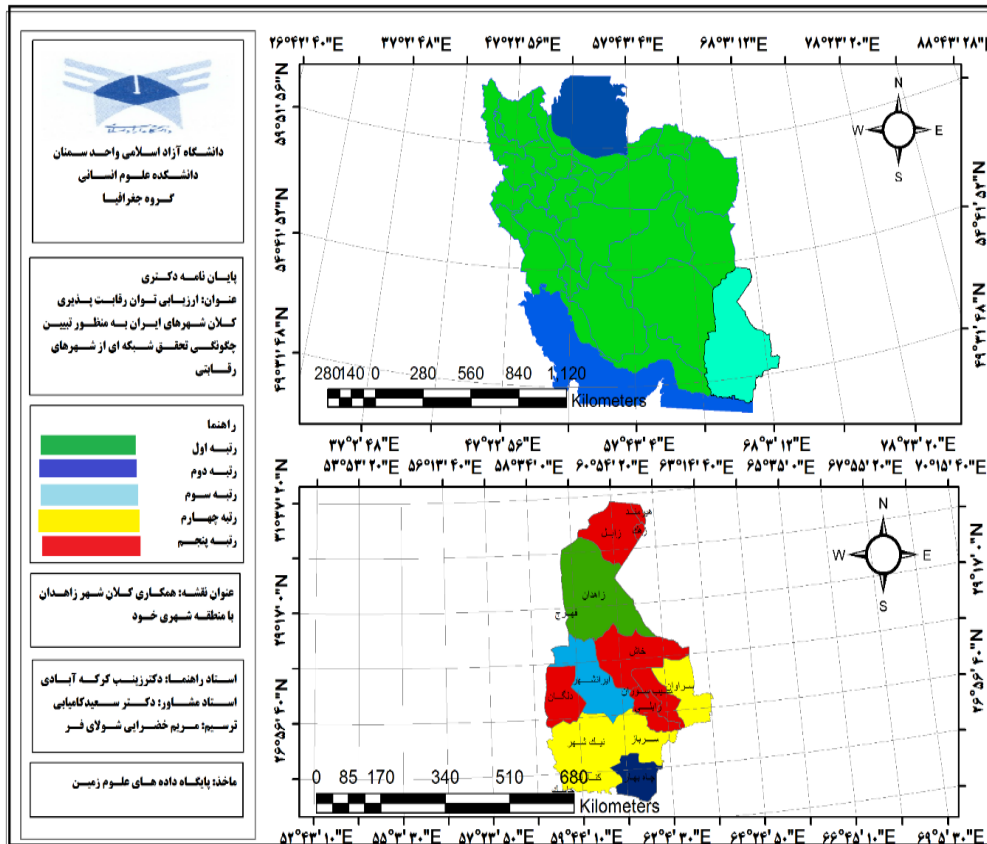

شکل شماره ۶. رتبه بندی ظرفیت همکاری کلان شهر اهواز با منطقه شهری خود

جدول ۶. وزن و رتبه شهرهای منطقه شهری کلان شهر زاهدان بر اساس مدل ویکور

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷)

شهر	وزن	رتبه	شهر	وزن	رتبه	شهر	وزن	رتبه
زاهدان	۰/۰۸۶	۲	خاش	۱/۰۰۰	۱۰	کنارک	۰/۵۱۲	۵
ایرانشهر	۰/۳۸۴	۴	زابل	۰/۰۰۰	۱	سیب و سوران	۰/۶۷۶	۹
چابهار	۰/۱۶۶	۳	سراوان	۰/۵۸۷	۸	نیک شهر	۰/۵۴۶	۷
خاش	۱/۰۰۰	۱۰	سرباز	۰/۵۳۱	۶			

شکل شماره ۷. رتبه بندی ظرفیت همکاری کلان شهر زاهدان با منطقه شهری خود

زندگی شهروندان خود بدست خواهد آورد. از آنجایی که رقابت پذیری فرآیندی چند بعدی و پیچیده است، یقیناً بهبود آن نیز نیازمند شناسایی عوامل چند گانه موثر و تدوین راهبردهای نوین می باشد. مقایسه نمرات رقابت پذیری کلان شهرهای ایران با برخی از کلان شهرهای تراز اول اروپا و همچنین امتیازات رقابت پذیری در ابعاد گوناگون رقابت پذیری حاکی از عملکرد ضعیف کلان شهرهای مذکور در اولین و ضروری ترین شاخص های معرف عملکرد اقتصادی یک شهر برای حضور در عرصه رقابت پذیری است. بنابراین با توجه به آنکه اقتصادهای موفق شهری و منطقه ای بر پایه همکاری میان کانون های اتصال در شبکه های شهری شکل گرفته و رشد می یابند، اتخاذ استراتژی جدید و ساختار شکنی در الگوی فعلی رقابت پذیری کلان شهرهای کشور ضروری می نماید. در این راستا نتایج بررسی استراتژی رقابت همکاریانه نشان میدهد کلان شهر تهران با بیشترین تفاوت میان سطوح برخورداری منطقه شهری با کلان شهر مرکزی، از کمترین ظرفیت همکاری برخوردار بوده و برعکس کلان شهر زاهدان و منطقه شهری آن برای عملیاتی و اجرایی ساختن الگوی شهرهای همکاری رقابت پذیر از شرایط مناسب تری برخوردارند. و کلان شهرهای مشهد، اهواز و تبریز نیز

جدول ۷. مقایسه امتیاز رقابت پذیری کلان شهر های تهران، مشهد، تبریز، اهواز و زاهدان بر اساس مدل سنز و رقابت همکاریانه (منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷)

نام کلان شهر	نمره نهایی رقابت پذیری شهری بر اساس مدل سنز	رتبه رقابت پذیری شهری بر اساس مدل سنز	رتبه رقابت همکاریانه کلان شهرها با منطقه شهری خود
تهران	۹,۳۷	۱	پنجم
مشهد	۸,۳۹	۲	دوم
تبریز	۸,۳۵	۳	چهارم
اهواز	۸,۱	۴	سوم
زاهدان	۱۱,۱۳	خاص	اول

نتیجه گیری

امروزه رقابت پذیری به عنوان یک استراتژی کلیدی در دست یابی به توسعه، امری اجتناب ناپذیر تلقی می گردد. هر شهری که بتواند توان رقابت پذیری خود را در میان شهر های دیگر افزایش دهد، موفقیت بیشتری در جذب سرمایه ها و در نتیجه افزایش کیفیت

- سرشماری عمومی نفوس و مسکن، (۱۳۹۵) مرکز آمار ایران
 دادروان، اکبر، ۱۳۸۰، بررسی و تحلیل منطقه شهری تبریز تدوین
 راهبردهای توسعه فضایی، پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه
 شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس.
 ندایی طوسی، سحر، ۱۳۹۴، چارچوب توسعه فضایی رقابت پذیری منطقه
 ای در ایران، نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، شماره ۳، (صص ۲۰-
 ۵)
 نظم فر، حسین، ۱۳۹۶، رقابت پذیری اقتصادی شهرهای ایران، فصلنامه
 علمی-پژوهشی اقتصاد و مدیریت شهری، شماره ۵، صص ۳۸-۲۳.

- Aria, M. Valentina Dellacort (2016). Coopetition and sustainable competitive advantage. *Tourism Management*, 24(4)71-77
- Bouncken, R Fredrich, B. (2016). Learning in coopetition: Alliance orientation, network size, and firm types. *Journal of Business Research*, 1753-1758
- Daniel, D. (2014). The impact of regional innovative clusters on competitiveness. *social and Behavioral science*, (2014) 405-414
- Estrada, I. (2016). coopetition and product innovation performance. *Industrial Management*, 53 pp 56-65
- Hong, Jacky F.L. (2015). knowledge development through co-opetition. *Journal of world Business*, 50(2015) 769-780
- H. Richard. (2015). Sustainability and competitiveness in Australian cities. University of Canberra
- Henderson, S. (2017). Competitive sub-metropolitan regionalism: local government collaboration and advocacy in northern Melbourne, Australia. <https://doi.org/10>
- James, S. (2016). Competitive cities in the Global Economy. *European planning studies*
- Miklos, L. (2006). An Attempt for the Measurement of Regional competitiveness in Hungary. university of Szeged, p.p.1-29
- Ron Martin, James, S. (2008). The theoretical bases of urban competitiveness: does proximity matter? Department of Geography. Cambridge university. pp333-351
- Saez, L. Inaki Perianez. (2015). Bench marking Urban competitiveness in Europe to attract investment. University of Spain
- Taylor, P. (2004). Regional competitiveness: An Elusive yet key concept. *Regional studies*, VOL. 38.9, pp. 991 – 999
- Taylor, P.J. (2012). Competition and cooperation between cities in Globalization. *Research Bulletin Cheltenham, uk*
- Turk, I. (2004). Cities, Regions and Competitiveness. *Regional Studies*, Vol 38, pp1069-1083
- Thornley, A. (1999). urban planning and competitive advantage
 London, Sydney and Singapore – London school
 U N HABITAT. (2015). Enhancing the competitiveness of cities. urban economy branch, Discussion paper 4, October
- Wang, Y. Niue, W. (2008). Study on the City-scale Network Competitiveness. *Urban Development Studies*, 2008, 15(2):99-103
- World Competitiveness Rankings (2018): The performance of southeast Asian Nations by Adelaida Salikha

به ترتیب بعد از زاهدان و به عبارتی در حد فاصل زاهدان تا تهران قرار دارند. از آنجایی که شبکه ها امتیازاتی را عرضه می کنند که شهرها به تنهایی توان کسب آنها را ندارند، بنابراین انتظار می رود به دنبال این همکاری امتیاز رقابت پذیری شهرها ارتقا یابد. به طور کلی دونکته در الگوهای همکاری کلان شهرها با منطقه شهری خود استنباط می گردد: ۱- به دلیل حاکمیت سیاستهای تمرکز گرا و انباشت سرمایه و زیر ساختها در تهران و سایر کلان شهرها و در نتیجه برخورداری اندک دیگر شهرهای منطقه از پتانسیل های رقابتی، ظرفیتهای همکاری میان آنها کاهش یافته است. ۲- هرچه مادر شهر مرکزی از توان رقابتی بیشتری برخوردار باشد، ظرفیت همکاری شهرهای واقع در منطقه شهری آن کلان شهر، کمتر خواهد بود. لذا در میان پنج کلان شهر مورد مطالعه، زاهدان الگوی متعادل تری از همکاری را نشان میدهد و حائز رتبه اول است. پس از آن مشهد رتبه دوم رقابت همکاریانه با منطقه شهری خود را بدست آورده است. کلان شهر اهواز رتبه بهتری در همکاری با شهرهای منطقه شهری خود نسبت به تهران و تبریز کسب می نماید. یعنی حائز رتبه سوم است. کلان شهر تبریز در رتبه چهارم و کلان شهر تهران در این سطح (همکاری با منطقه شهری خود) در ضعیف ترین عملکرد نسبت به دیگر کلان شهرها قرار گرفته و رتبه پنجم را داراست. تغییر رتبه رقابت پذیری کلان شهرها بر اساس مدل سنز (۱-تهران ۲-مشهد ۳-تبریز ۴-اهواز و ۵-زاهدان) (خضرای، ۱۳۹۷: ۱۶۱) در مقایسه با رتبه رقابت همکاریانه، تاثیر استراتژی رقابت همکاریانه Coopetition را در افزایش توان رقابت پذیری کلان شهرها و ارتقا رتبه آنها نشان می دهد.

منابع

- احمدیان، مریم، ۱۳۹۵، وضعیت ایران در آخرین گزارش رقابت پذیری جهانی، مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، تهران، شماره مسلسل ۱۵۱۰۷، صص ۱۶-۱
- الهی، پرستو، ۱۳۹۳، برنامه ریزی بخش مرکزی شهر تاریخی کرمان با رویکرد بهبود ظرفیت رقابت پذیری، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس
- خضرای، مریم، ۱۳۹۷، ارزیابی توان رقابت پذیری کلان شهرهای ایران به منظور تبیین چگونگی تحقق شبکه ای از شهرهای رقابتی و دستیابی به مفهوم رقابت همکاریانه، صص ۹۷ و ۱۵۶، رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمنان
- خواجهی، محسن، ۱۳۹۱، تبیین راهبرد های رقابت پذیری شهر تهران، مجله مطالعات مدیریت راهبردی، شماره ۱۵، (صص ۳۷-۵۶)
- سالنامه آماری (۱۳۹۵) سازمان برنامه و بودجه
- سالنامه آماری (۱۳۹۵). دفتر فناوری اطلاعات سازمان راهداری کشور

The evaluation of competitiveness enhancement Strategies of Metropolises of Iran based on Coopetition (Case study: Tehran, Mashhad, Tabriz, Ahvaz and Zahedan)

Abstract

In the contemporary globalized world, the new structure of space economy has created major changes in the dominant paradigm of socio-economic development of cities. So cities have accepted strong role in the national and transnational arena. Following these changes in urban planning forms and development strategies, a new concept, "Competitiveness," was formed. In fact, nowadays, cities are dependent on competitiveness because the more a city has the potential to compete in the national and transnational arena, the better compatibility with the socio-economic crisis it will create. In Iran, the issue of the promotion of competitiveness has entered in to the literature of policy making of the country since the fourth development plan. However, according to the latest Global Competitiveness Report (2017), the rank of Iran has fallen and the presence of Tehran's metropolitan area in the field of competition, individually and without the benefit of the potential of the co-ordination and linking the competitive capabilities of other metropolitan areas. Therefore, the present study was an attempt to assess the capability of metropolises to enhance their position and aims to evaluate the Coopetition strategy between metropolitan areas of Tehran, Mashhad, Tabriz, Ahvaz and Zahedan with their urban area. The research method in this study was descriptive-analytic and using Delphi technique, "fuzzy hierarchy analysis", and "Vikor" ranking. Findings showed that the more the central mother-city is competitive, the capacity to cooperate with the urban area will be reduced and contrary. Finally, it has been suggested that reconsidering the current model of metropolitan competitiveness by forming a "Coopetition", and paying attention to the "competitive advantages" and "local capacity" dependent on "location".

Keywords: Competitiveness, Urban Competitiveness, Metropolis, Coopetition, Urban Zone